

Jūratė Statkutė de Rosales ir gotų istorija

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

El. paštas: vytaasz@lki.lt

Straipsnyje įvertinamos J. Statkutės de Rosales skleidžiamos idėjos. Siūloma atskirti jos, kaip visuomeninės veikėjos, lituanistinę veiklą, kuri yra teigiama, nuo klaidingos hipotezės apie baltų praeitį. Straipsnyje iškeliamos aikštėn tos hipotezės klaidingos prielaidos, aptariamai nemoksliniai jos teiginiai ir populiarumo Lietuvos visuomenėje priežastys.

Raktažodžiai: Jūratė Statkutė de Rosales, gotai, gudai

1985 m. Čikagoje pasirodė Jūratės Statkutės knyga *Baltų kalbų bruožai iberų pusiasalyje*, kurioje įrodinėjama, kad V–VII a. Ispanijoje išsigalėję ir ten valstybę įkūrę gotai buvo ne germanai, bet baltai, kurių kalba esą padariusi didelį poveikį besiformuojančiai ispanų kalbai. Kadangi svarbiausio, galima sakyti, vienintelio, gotų paminklo, vadinamosios Ulfilos (Wulfilos) Biblijos, kalba, be jokių abejonių, yra germaniška (tuo galima įsitikinti perskaičius jau pirmąją Biblijos sakinį), o ne baltiška, nuo lietuvių kalbos nutolusi daug labiau nei bet kurios seniausios slavų Biblijos kalba, o J. Statkutė išvadas darė ne iš lingvistikos (Ulfilos Biblijos kalbos ji netyrė), bet iš ekstralingvistinių duomenų (atsiliepimų apie gotų kalbą istorijos šaltiniuose), tai šių eilučių autorius 2006 m. pasirodžiusioje savo knygelėje *Lituanistikos mokslas ir pseudomokslas* J. Statkutės knygą priskyrė prie pseudomokslinių darbų (žr. minėtos knygos p. 50–54).

Nuo minėtos J. Statkutės knygos pasirodymo praėjo jau 26 metai. Per tą laiką autorės požiūris į knygoje dėstomus dalykus pasikeitė. Tai ji pati pripažįsta. Šiomet pasirodžiusioje jos knygoje *Europos šaknys ir mes, lietuviai*, kuri čia bus nagrinėjama, autorė rašo: „Praėjus dvidešimčiai metų nuo ano laiko, matau, kad ta „senoji“ mano knyga dabar yra tarsi bevėrtė, nes daug kas tuomet mano pačios buvo nesuprasta“ (p. 22). Arba vėl: „<...> buvau padariusi daug klaidų, dalis jų yra ištaisyta“ (p. 23). Kas pakito autorės pažiūrose mums rūpimu klausimu? Iš tikrųjų palyginti nedaug. Dabar J. Statkutė sutinka, kad Ulfilos Biblijos kalba yra germaniška (to toliau neigti nebeįmanoma), tačiau tos Biblijos reikšmę ji stengiasi kiek įmanydama sumažinti, ją sumenkinti. Antai rašo: „Ulfilos kalba <...> struktūros požiūriu didele dalimi yra germanų, tačiau leksika – mišinys germaniškų, baltiškų ir slaviškų žodžių“ (p. 135; apibendrinimas netikslus ir iš esmės neteisingas). Čia pat dar priduria: „<...> galima daryti išvadą, kad Ulfilos kalba buvo naujadaras [priešingai, iš tikrųjų ji yra labai archajiška, neabejotinas vėlesnių germanų kalbų prototipas – Z. Z.], kuris netrukus išnyko, lygiai kaip sutirpo ir be žinios dingo vadinamieji ‘mažieji gotai’“ (taip J. Statkutė vadina dabar jos pripažįstamus germanus gotus; p. 135).

Naujoje knygoje toliau tvirtinama, kad gotais amžininkų buvę vadinami gudai – taria-mieji baltų protėviai, labai gausi tauta, išplitusi ne tik Rytų, bet ir Vakarų Europoje. Tie gudai (ne germanai gotai!), pasak J. Statkutės, ir sunaikino Romos Imperiją. Be to, jie padarė esminį poveikį Europos kultūros raidai. Tokias pasaulinės reikšmės išvadas autorė daro (germanus gotus paverčia baltais gudais), kaip ir anksčiau, ne tirdama tų tautų kalbos paminklus, ne lygindama juos su seniausiais germanų ir baltų kalbų tekstais (tik taip galima nustatyti tiriamųjų tautų kalbinę priklausomybę), bet sprendama iš gotų ir kitų ano meto genčių paminėjimų, jų apibūdinimų, esamų amžininkų raštuose. Tie amžininkai, nepaisant jų padėties ano meto visuomenėje, negalėjo turėti kalbinio išsilavinimo šių dienų prasme (kalbos mokslo tada dar nebuvo), kuris leistų jiems išaiškinti kalbų giminystę, jų kilmę ir genetinį priklausymą vienai ar kitai kalbų grupei. Jie gentis aptardavo ne lingvistikos (tirdami kalbas), bet ekstralingvistikos (stebėdami tai, kas yra susiję su kalbomis) požiūriu, todėl dažnai tapatindavo net negiminiškas kalbas, jeigu jomis šnekėjusios gentys įėjo į vieną valstybę ar perimdavo valdžią viena iš kitos: suplakdavo germanus gotus su keltais dakais, prie šių prislėdavo dar trakų šiaurines gentis *getus* ir pan.

Kaip J. Statkutė, daro visi savamoksliai „kalbininkai“, o kurie iš jų turėjo lakesnę vaizduotę ir buvo drąsesni, tie sukūrė fantastiškas teorijas apie dabartinių tautų ir tų kalbų kilmę. Šiuo atžvilgiu J. Statkutė nėra originali.

Kalbininkai apie senovės genčių ir jų kalbų priklausymą vienai ar kitai giminiškai grupei, kaip minėta, sprendžia iš tų kalbų paminklų, kad ir kokie jie būtų skurdūs (kartais žinomas tik vienas kitas tikrinis vardas), o ne iš amžininkų pasisakymų apie tas gentis ar jų kalbas (tokie pasisakymai gali būti tik pagalbinis šaltinis). Tuo tarpu J. Statkutė net ir nebando ištirti jos vadinamųjų gudų tikrinių vardų, visų pirma asmenvardžių (svarbaus šaltinio apie tų gudų kalbinę priklausomybę), ir iš tokio tyrimo rezultatų daro išvadą apie gudų priklausymą germanams ar baltams. Tirtini asmenvardžiai priklauso senųjų dvikamienių asmenvardžių kategorijai. Tokius turėjo ir baltai, ir germanai. Būtina ištirti tų asmenvardžių sudaromuosius dėmenis ir nustatyti tų dėmenų atitikmenis germanų ir baltų dvikamienių asmenvardžių dėmenų sąvaduose (tokie yra sudaryti ir netgi labai išsamūs). Tik po to galima daryti išvadą apie gudų kalbinę priklausomybę. Deja, J. Statkutė šito neatliko.

Ji daugybę kartų tvirtina, kad tie gudai padarė didelį poveikį ispanų kalbai, tuomet dar tik beatsirandančiai iš liaudies lotynų kalbos, bet ir čia šneka bendromis frazėmis: ispanų kalbą ji vadina baltų tarimo iškraipyta lotynų kalba (p. 19, 127), esą ispanų kalba yra paveikta gudų kalbos (151) ir panašiai. Kokiomis konkrečiomis kalbinėmis ypatybėmis reišktų tas poveikis, niekur nenurodo. Tik vieną kartą miglotai užsimena apie kažkokį dvibalsiavimą, kurį esą dar reiktų ištirti (p. 128). Jokios kalbinių reiškinų analizės jos knygoje visai nėra.

J. Statkutė remiasi žymiaisiais kalbininkais, kalbotyros autoritetais, bet tik tais atvejais, kai jai yra naudinga, nuo skaitytojo nuslėpdama tai, kad tų kalbininkų darbų visuma griežtai prieštarauja jos teiginiams. Kartais tuos kalbininkus net apkaltina nebūtomis nuodėmėmis, pavyzdžiui, Kazimierą Būgą – pangermanizmu. Leisdamas K. Būgos raštus gavau progos susipažinti su visu jo archyvu. Įsitikinau šio žmogaus, kaip mokslininko, nepaprastu sąžiningumu. Neaptikau nieko, kas bent „kvepėtų“ pangermanizmu.

Kalbėdama apie Paleobalkanų (senąsias Balkanų) gentis ir jų kalbas J. Statkutė noromis nenoromis turėjo susidurti su žymiausiu šių kalbų tyrėju bulgarų kalbininku Ivanu Duridanovu, naudotis jo darbais. Tačiau tai daro taip, lyg žymusis mokslininkas pritarėtų jos išvadoms. Iš tikrųjų I. Duridanovo pažiūros kalbamuojų klausimu skiriasi kaip dangus ir

žemė nuo J. Statkutės pažiūrų. Tuo įsitikinau ne tik studijuodamas jo veikalus (su juo susirašinėjau nuo 1969 m.), bet ir daug kartų su juo kalbėdamasis, ypač 1988 m., kai jis mokslu tikslais lankėsi Vilniuje.

Yra pareikšta nuomonė, kad J. Statkutė esanti žymiosios lietuvių mokslininkės Marijos Gimbutienės idėjų tęsėja. Bet tai netiesa. Jų abiejų tyrimo sritys ir mokslinės pažiūros visai skirtingos. Kitokio masto ir abi asmenybės. Tai pripažįsta pati J. Statkutė (žr. p. 20–21), aprašydama savo apsilankymą pas M. Gimbutienę 1975 m. Kalifornijoje, kai nesulaukė pritarimo savo idėjoms ir grįžo į Karakasą nusivylusi. Prof. M. Gimbutienė daugiausia tyrė senosios Europos kultūrą, kokia ji buvo dar prieš ateinant indoeuropiečiams, taigi ir baltams (gaila, tie jos veikalai neišversti į lietuvių kalbą), o tai neįeina į J. Statkutės tyrimų sferą. Lygiai taip pat M. Gimbutienei nerūpėjo J. Statkutės požiūris į gotus ir tariamuosius baltus gudus. Apskritai gotai buvo M. Gimbutienės interesų periferijoje, jais domėjosi tik epizodiškai. Tuo įsitikinau ne kartą kalbėdamasis su M. Gimbutiene, kai ji lankėsi Vilniuje ir skaitė paskaitas Vilniaus universitete 1981 m., taip pat kitomis progomis, ypač 1985 m. lankydamasis pas ją Kalifornijoje, kurį laiką net svečiuodamasis jos viloje užmiestyje ir bute Los Andželo priemiestyje Tapangoje, kur teko pagyventi kelias dienas. 1986 m. ji svečiavosi pas mane Vilniuje. Labai daug kalbėjomės. Neatsimenu, kad Profesorė bent kartą būtų užsiminusi apie J. Statkutę ar jos skelbiamas idėjas. Tą patį turiu pasakyti ir apie J. Statkutės minimą Profesorės mokinį Jules (Džulsą) Leviną, kurį gerai pažįstu ir su kuriuo teko daug bendrauti ne tik tada Kalifornijoje, bet ir Vilniuje, kur jis ne kartą lankėsi. J. Statkutės gudai jam, kaip ir Profesorėi, visiškai nerūpėjo.

Kas kita J. Statkutės ne kartą minimi Česlovas Gedgaudas, išleidęs knygą *Mūsų praeities beieškant*, ir Aleksandras Račkus, knygos apie *Gudonus* autorius, kurių skelbiamos idėjos iš tikrųjų yra artimos J. Statkutės pažiūroms ir su kuriais daug kas ją sieja. Jie visi trys sudarė tikrai vieną „mokyklą“.

Savamoksliai „kalbininkai“ yra pamėgę pasakojimus apie lietuvių protėvių tariamą klajojimą po pasaulį. Kur tik, pasak jų, mūsų protėviai nėra buvę: bastėsi po visus žemynus, gal tik išskyrus Ameriką ir Australiją. Bet toks klajojimas nesuderinamas su lietuvių ir kitų baltų kalbų archajiškumu, kuris įmanomas tik tūkstantmečius ramiai gyvenant nuošaly nuo svetimų genčių, su jomis nesimaišant. Tai suprato J. Statkutė ir, priešingai negu Č. Gedgaudas ir A. Račkus, vengia kalbėti apie „nereikalingus“ mūsų protėvių klajojimus. Naujoje knygoje yra tik vienas miglotas fragmentėlis apie tai, kad maždaug 1260 m. prieš Kristų gudai pasiekė šiaurės vakarų Indiją (p. 142), ir tai esą paaiškina sanskrito atsiradimą (!). Kad gotai, pasitraukdami nuo Baltijos, su savimi išsivesdavo kažkiek vakarinių baltų, tokį faktą mokslininkai (daugiausia Vladimiras Toporovas) jau seniai konstatavo. Tačiau taip atsitikdavo tik su atskiomis žmonių grupėmis, bet ne su visa tauta, kaip tvirtina fantazuotojai.

Nustatant senovės tautų kalbinę priklausomybę labai svarbūs yra žodžių (tiek tikrinių, tiek ir bendrinių) etimologiniai tyrimai. J. Statkutės etimologijoms būdingos savamokslinių „kalbininkų“ dvi ryškiausios etimologizavimo ypatybės: 1) apie žodžių kilmės tapatybę sprendžia iš skambėjimo panašumo (pvz., *Skandija* ir *skandinti*, p. 33), neištyrusi žodžio istorijos, ir 2) nepaiso ankstesnių tiriamojo žodžio etimologijų, paskelbtų net žymių etimologų, paprasčiausiai juos nutyli (pvz., *Gdansko*, vok. *Dancigo* siejimo su gotų vardu, p. 35 ir kt., atvejais). Be to, kalbos faktus J. Statkutė neretai dirbtinai tempia prie etimologizuojamo žodžio, kartais net pati juos sukuria. Antai vestgotus (vakarų gotus) ji vadina dirbtiniu terminu *vese gudai*, kurio žodį nebuvėlių *vese* sieja su tariamu latvių (ir net prūsų) žodžiu *vaciai* ‘vakariniai’ (p. 116, 123). Bet tokio žodžio vakarams pavadinti, aiškiai paliudyto, latvių (juo

labiau prūsų) kalboje iš tikrųjų nėra, tai pačios J. Statkutės sukurtas žodis. Jeigu žodį *vacis* latviai ir būtų turėję (dabar tesako *vācietis* = lie. *vokietis*), tai reikšmė ‘vakarai’ jam greičiausiai būtų buvusi svetima. Panašiai J. Statkutė ostgotus (rytų gotus) vadina *aušros gudais*, žodį *aušros* siedama su lietuvių kalboje nesamu žodžiu *aus(te)ros*, esą latvių *austrums* atitikmeniu (p. 116). Neleistinas kalbos faktų tampymas savo idėjai „sutvirtinti“.

Taigi ir naujoje J. Statkutės knygoje yra nemaža kalbinio diletantizmo, būdingo pseudolingvistikai. Kalbininkams ši knyga ateityje galės būti naudinga nebent tuo, kad J. Statkutė, aprašydama istorijos šaltiniuose esamus gotų ir kitų kalbų paminėjimus, ypač susijusius su Ispanija, šalia vertimo pateikia ir citatas originalo kalba, kuriose esamos tikrinių vardų formos pravers kalbininkų onomastikos studijoms. Žinoma, jeigu originalo citatos yra tikslios (to reikia tikėtis).

J. Statkutės populiarumą Lietuvoje, ypač tarp nespecialistų, lėmė susiklosčiusi jai palanki situacija. Sovietinė okupacija žiauriomis priemonėmis išugdė lietuvių sąmonėje nevisavertiškumo ir atsidavimo „vyresniajam broliui“ kompleksą, kurį toliau palaiko tebeklestintis pas mus sovietinis kosmopolitizmas, skatinamas proteguojamų naujų globalistinių nuotaikų, ypač „reformuotoje“ mokykloje, iš kurios išguitas Tėvynės meilės ugdymas ir patriotizmas. Prisideda taip pat kai kurių istorikų vykdomas, ypač per žiniasklaidą, Lietuvos didingos istorijos neigimas ir senosios lietuvių kultūros menkinimas bei niekinimas (galbūt inspiruojamas iš užsienio?). Visam tam atsvarą žmonės mato J. Statkutės idėjose, kuriomis nekritiškai ir besąlygiškai tiki, o pačią J. Statkutę laiko tautos didvyre. Prisiminkime situaciją XIX a., kai lietuvių kalbos niekinimui atsvarą sudarė tokie absurdiški pasakymai kaip *ir Rojuje lietuviškai kalbėjo*.

Visa tai susuko galvas ne tik šiaip jau žmonėms, bet ir kai kuriems mokslininkams, taip pat mokslo vadovams. Jie ėmė globoti J. Statkutę, rūpintis jos knygų leidimu bei jų propagavimu. Bėlieka su Ciceronu sušukti: *O tempora, o mores!* (Kokie laikai, kokie pa-pročiai!).

Gauta 2011 11 18
Priimta 2011 12 31

ZIGMAS ZINKEVIČIUS

Jūratė Statkutė de Rosales and the history of the Goths

Summary

The article addresses the hypothesis raised by the author, according to which the Balts rather than the Germanic tribes destroyed the Roman Empire, founded a state of the Goths in Spain, etc. The absurd conclusions follow from the false methodology: instead of researching linguistic monuments, she grounds her conclusions on the accounts of contemporaries on the nations of that time, the origins of which were not yet possible to explain in that period. The article also deals with the reasons behind the author's popularity in Lithuania.

Key words: Jūratė Statkutė de Rosales, Goths, Belarusians